

Provođenje slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas

Lukež, Natali

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:475187>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Natali Lukež

Provođenje slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas

Spending leisure time of children and young people in the past and today

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, srpanj 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Natali Lukež

JMBAG: 0009091411

Provođenje slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas

(Završni rad)

Naziv studijskog programa i smjera: Sveučilišni prijediplomski studij pedagogije

Mentorica: dr. sc. Ivana Miočić

Rijeka, srpanj 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom: „Provođenje slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas“ te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Natali Lukež

Datum: 5.7.2024.

Vlastoručni popis: _____

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. SLOBODNO VRIJEME	3
2.1. <i>Pojmovno određenje slobodnog vremena</i>	3
2.2. <i>Kratki povijesni osvrt na razvoj slobodnog vremena</i>	4
2.3. <i>Slobodno vrijeme djece i mladih</i>	8
2.4. <i>Pedagogija slobodnog vremena</i>	10
3. PROVOĐENJE SLOBODNOG VREMENA DJECE I MLADIH U PROŠLOSTI	12
3.1. <i>„Slobodnog vremena nije bilo...“</i>	12
3.2. <i>Igre i igračke</i>	14
3.3. <i>Uloga sporta, medija i društvenih interakcija u oblikovanju slobodnog vremena 20. stoljeća</i>	16
3.3.1. <i>Zabave i druženja</i>	18
4. PROVOĐENJE SLOBODNOG VREMENA DJECE I MLADIH DANAS	20
4.1. <i>Sedentarni stil života djece i mladih 21. stoljeća</i>	20
4.2. <i>Utjecaj tehnologije na slobodno vrijeme djece i mladih današnjice</i>	21
4.2.1. <i>Videoigre</i>	23
4.3. <i>Odnos s obitelji u okviru slobodnog vremena</i>	24
4.4. <i>Izvanastavne i izvanškolske aktivnosti</i>	25
5. PROMJENE U PROVOĐENJU SLOBODNOG VREMENA DJECE I MLADIH	27
6. ZAKLJUČAK	30
7. POPIS LITERATURE	32
8. SAŽETAK	35

1. UVOD

Slobodno je vrijeme, kao dio čovjekove svakodnevice, predmet o kojem se raspravlja od antičkih vremena pa sve do danas, a kao društveni fenomen počeo se proučavati u svakodnevici industrijskog doba. Pod pojmom *slobodno vrijeme* podrazumijeva se vrijeme u kojem je osoba potpuno slobodna pa ga ispunjava i oblikuje prema vlastitim aspiracijama (Rosić, 2005). Prema Jankoviću (1973), slobodno je vrijeme opća, univerzalna i društvena pojava koja pokriva sva područja društvenog života: socijalna, ekonomska, politička, kulturna, zdravstvena i pedagoška. U sociologiji slobodnog vremena ono je definirano kao vrijeme koje pojedincu preostaje nakon što obavi društveno obvezni rad, koji također uključuje pohađanje obrazovnih institucija te učenje (Gvozdanić i sur., 2019). Slobodno je vrijeme osobito značajno za djecu i mlade, budući da im pruža mogućnost zadovoljavanja svojih interesa i potreba, pri čemu ujedno utječe i na razvoj njihove osobnosti (Mlinarević i Gajger, 2010). Drugim riječima, mnogi autori naglašavaju važnost odgojne i obrazovne funkcije slobodnog vremena kao ključne u procesu svestranog formiranja ličnosti. Budući da su djeca i mladi specifična skupina unutar društva koju karakterizira nedostatak iskustva, potreban je usmjereni napor društva kako bi se spriječilo da njihovo slobodno vrijeme postane prostor besmisla ili potencijalno društveno nepoželjnih ponašanja, čije bi se posljedice odrazile na društvo u cjelini (Perasović, 2000; prema Livazović, 2018). Jerbić (1970) koji se bavio analizom načina života i korištenja slobodnog vremena djece i mladih u Zagrebu u 1968. godini, u radu ističe da se velika društvena pažnja upućuje na način provođenja slobodnog vremena djece i mladih, iz čega proizlazi da se već šezdesetih godina 20. stoljeća javio interes društva da mladu generaciju pripremi za zdravo, sadržajno, kulturno i konstruktivno provođenje slobodnog vremena.

U ovome radu provodi se analiza o načinima provođenja slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas. Pritom, glavnu razdjelnicu između prošlosti i sadašnjosti čini početak 21. stoljeća. Jednostavnije rečeno, istraživanja, članci, knjige i ostali radovi objavljeni prije početka 21. stoljeća doprinose opisu nekadašnjih načina provođenja slobodnog vremena, a oni objavljeni nakon opisuju suvremene trendove. Rad je strukturiran tako da se u prvom dijelu daje teorijsko određenje pojma *slobodno vrijeme*. Zatim se pruža uvid u povijesni razvoj slobodnog vremena izdvajajući pritom najznačajnije informacije kao što je slobodno vrijeme u prvobitnim

zajednicama, grčkoj i rimskoj civilizaciji, razdoblju humanizma i renesanse, za vrijeme industrijske revolucije te dvadesetog stoljeća, kao i u suvremenom društvu. Potom se iz pedagoške perspektive daje pregled značaja kvalitetnog provođenja slobodnog vremena djece i mladih. Nakon toga slijedi zasebno poglavlje o provođenju slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti koje je podijeljeno po aktivnostima karakterističnim za provedbu slobodnog vremena. Određene aktivnosti i uloge analiziraju se i u sljedećem poglavlju koje se odnosi na provođenje slobodnog vremena djece i mladih danas. U nastavku slijedi usporedna analiza provođenja slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas. Podaci su prikupljeni iz stručne i znanstvene literature, odnosno raznih provedenih istraživanja, članaka, knjiga i ostalih radova. Analiziraju se segmenti koji omogućavaju usporedbu i identifikaciju promjena između prošlog i sadašnjeg načina provođenja slobodnog vremena djece i mladih. Dakle, cilj ovoga rada sastoji se u identificiranju ključnih sličnosti i razlika u provođenju slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas, sa svrhom boljeg razumijevanja istog, te općenito, djece i mladih koji su oduvijek pod utjecajem različitih faktora kao što su društvene promjene. Zaključno, pružaju se mogući prijedlozi za unaprjeđenje problematike kvalitetnog provođenja slobodnog vremena djece i mladih.

2. SLOBODNO VRIJEME

2.1. Pojmovno određenje slobodnog vremena

Za početak, potrebno je definirati pojam *slobodno vrijeme* radi razumijevanja svrhe ovoga rada. Isto tako, jasno određivanje pojma omogućuje bolje shvaćanje samog sadržaja koji slijedi u nastavku. Brojni autori pokušali su definirati slobodno vrijeme te će neke od njihovih definicija biti prikazane.

Joffre Dumazedier, francuski sociolog, za fenomen slobodnog vremena dao je definiciju koja se u znanstvenim krugovima smatra najprihvatljivijom. Slobodno je vrijeme odredio kao skup aktivnosti koje pojedinac slobodno odabire nakon što izvrši profesionalne, obiteljske i društvene obaveze. Aktivnosti mogu uključivati odmor, zabavu, stjecanje novih saznanja, dobrovoljni društveni angažman ili kreativno izražavanje (Pehar-Zvačko, 2003). Nadovezujući se na Dumazediera, slobodno vrijeme slično definira i Previšić (2000) u svome radu, nadodajući pritom da je sloboda u odabiru aktivnosti kojom će se pojedinac baviti u slobodno vrijeme osnovno načelo u viđenju slobodnog vremena kao aktivnog odnosa spram „stanja i prostora kada se ništa ne radi“. Time se želi reći da ono podrazumijeva slobodu u vidu upravljanja vremenom i mogućnost izbora željnih aktivnosti, bez obaveze bavljenja tzv. korisnim radom izvan zaposlenja. Plenković (1997) u svojoj knjizi slično definira slobodno vrijeme navodeći da je to vrijeme u kojemu pojedinac nije opterećen radnim i profesionalnim obvezama, pa ima priliku tim vremenom upravljati prema vlastitim aspiracijama. Pojedinac ima priliku birati između različitih aktivnosti kao što su odmor, razonoda, razvoj vlastitog znanja ili stvaralačkih sposobnosti, nakon što izvrši profesionalne, obiteljske i društvene obaveze. Plenković (1997) tumači da slobodno vrijeme označava oslobođenje od svih otuđenja, konkretnije, govori da slobodnim vremenom pojedinac samostalno upravlja, ne ugrožavajući pritom svoju egzistenciju ili bilo koji drugi interes.

Pokušaji definiranja slobodnog vremena nerijetko se dovode u odnos suprotan radu. Previšić (2000) objašnjava da su rad i slobodno vrijeme nerazdvojne aktivnosti koje karakteriziraju čovjeka kao *homo sociusa* te da ih se treba komplementarno promatrati. U svom radu, čovjek, kao društveno biće, dokazuje se i potvrđuje, dok se u slobodnom vremenu, kao individua, usrećuje. Stoga, slobodno se vrijeme može definirati kao područje koje pruža mogućnosti za interakciju u procesima individualizacije, socijalizacije te inkulturacije, ali i procesa samoaktualizacije i

samoostvarenja osobnosti (Previšić, 2000). Slobodno se vrijeme može protumačiti kao prostor intime u kojem se pojedinac bavi istraživanjem vlastitih potencijala i/ili nadoknađivanjem onoga što prema njegovoj procjeni treba ostvariti, a što bi mu posljedično pružilo osjećaj cjelovitosti i kompetentnosti (Arbunić, 2002; prema Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Livazović (2018) naglašava da se slobodno vrijeme kao složen fenomen koji obuhvaća filozofske, sociološke, povijesne i pedagoške aspekte, može prema (ne)produktivnosti podijeliti na dokolicu i besposlicu. Prema Anićevu Rječniku hrvatskog jezika iz 1996., dokolica je definirana kao slobodno vrijeme koje uključuje osmišljeni rad ili aktivnost, dok je besposlica protumačena kao nepromišljeno provođenje slobodnog vremena te se uz nju nadodaje riječ dangubljenje (Livazović, 2018). Polić (2003) slično definira pojmove, nadodajući da je dokolica istinski slobodno vrijeme kao vrijeme oslobođeno za igru i stvaralaštvo. Naime, u radu je opisana igra pod nazivom *školica* koja se izvodila za vrijeme dokolice. Djeca su na tlu crtala „školicu“, odnosno polja koja je trebalo skakući prijeći poštujući definirana pravila. Dječje zadovoljstvo i radost opisane igre odgovaralo je značenju izvorne grčke riječi *skholé* koje pripada vremenu slobodnom od rada, odnosno dokolici. No, ta dječja igra svojom jednostavnošću nije odgovarala smislu škole koje izvorno odgovara grčkom shvaćanju odgoja i obrazovanja (Bosanac, 1991; prema Polić, 2003). Drugim riječima, škola je prvotno bila vrijeme i mjesto dokolice (*skholé*), dok se učenje u njoj nije pretvorilo u rad koji je učenicima dosadan (Polić, 2003).

Naposljetku, može se primijetiti kako pojam *slobodno vrijeme* autori različito definiraju, ali u osnovi sve se navedene definicije svode na ideju da je to vrijeme u kojem je pojedinac oslobođen profesionalnih, obiteljskih i društvenih obaveza i ima slobodu u biranju aktivnosti kojima se želi baviti. Nakon definiranja samog pojma, u idućem poglavlju pružit će se prikaz razvoja slobodnog vremena kroz različite periode.

2.2. *Kratki povijesni osvrt na razvoj slobodnog vremena*

Slobodno je vrijeme društveno-povijesni fenomen koji se razvija i mijenja od samog početka ljudskog postojanja. Ono se može razumjeti analizirajući njegovu društveno-povijesnu i kulturološku uvjetovanost zato što je riječ o pojavi usko povezanoj s ljudskom kulturom koja ga je oblikovala (Livazović, 2018). Sa svrhom boljeg razumijevanja razvoja i promjene slobodnog vremena, pružit će se kratki povijesni osvrt, i to od samih početaka u prvobitnim zajednicama,

grčkoj i rimskoj civilizaciji, razdoblju humanizma i renesanse, za vrijeme industrijske revolucije te u suvremenom društvu.

Društvene pojave, napredak tehnologije i porast proizvodnih inovacija, kao i demokratizacija društvenih odnosa i ostvarivanje osnovnih ljudskih prava, imaju značajan odraz u sferi slobodnog vremena. To je vidljivo putem raznih kulturnih aktivnosti i oblika kao što su stilovi ponašanja, arhitektura, moda, sport, turizam, hobiji i tako dalje (Livazović, 2018). Aktivnosti u slobodnom vremenu koje su ljudi prema vlastitim aspiracijama oduvijek odabirali zapravo dokazuju ljudsku potrebu za oblikovanjem vremena izvan rada. No, mogućnost slobodnog vremena je nerijetko bila uvjetovana društvenim staležom (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Previšić (2000) navodi nekoliko karakterističnih razvojnih faza slobodnog vremena, a to bi bile: a) faza dominacije slobodnog vremena izuzev pojma i prakse rada što je bilo karakteristično u primitivnim kulturama, b) faza u kojoj nije bilo postavljenih granica između radnog i slobodnog vremena, c) faza u kojoj je radno vrijeme činilo prevlast nad slobodnim, d) faza u kojoj dolazi do skraćanja radnog, a povećanja slobodnog vremena.

Prateći razvoj slobodnog vremena kroz povijest, bitno je istaknuti da u prvobitnim zajednicama slobodno vrijeme nije bilo izdvojeno iz općeg vremenskog konteksta. Razbibriga se kao aktivnost nije odvajala od rada, obreda, ceremonija i kulta, već je bila dio njih (Pejić Papak i Vidulin, 2016). Božović (1979; prema Pejić Papak i Vidulin, 2016) ističe kako je zajednica s vremenom napredovala u vidu svojeg razvijanja i održavanja, budući da je pričanje, pjevanje i plesanje postalo učestalim oblikom aktivnosti na zajedničkim sastancima rodova.

Grčka i rimska civilizacija zaslužne su u promicanju slobodnog vremena, kao višeg oblika ljudskog života, putem raznih aktivnosti među kojima su Olimpijske igre, gladijatorske igre, duhovne forme plesa, poezije i glazbe, te mnoge druge. Grci su slobodno vrijeme provodili baveći se tjelesnim, odgojno-obrazovnim, kulturnim te glazbenim aktivnostima, a svaku od njih smatrali su neizostavnim elementom života. Veliki su dio slobodnog vremena posvećivali sportu i fizičkim aktivnostima, a karakteristično je bilo bacanje diska i koplja, hrvanje, natjecanje u trčanju i skakanju, plivanje i igre loptom (Pejić Papak i Vidulin, 2016). Što se tiče rimske civilizacije, svojstvo slobodnih Rimljana vezuje se uz tjelesne i duševne djelatnosti, poput atletike, natjecanja, lova, prijateljskih druženja te čitanja i ugodnih razgovora (Pranjić, 2015). Kada je riječ o djeci grčke civilizacije, ona su od najranije dobi sudjelovala u raznim sportskim i kulturnim

aktivnostima, služeći se igračkama, zmajevima i lutkama. Nakon što napune sedam godina, u školi bi učili i vježbali boks, bacanje koplja i diska, plivanje te igranje loptom. Grci su razvili i umjetnost organiziranja te oblikovanja javnih prostora. Javne su prostore prilagođavali za provedbu slobodnog vremena svojih stanovnika putem izgrađivanja parkova i vrtova, otvorenih kazališta i vježbaonica, kupelji, igrališta i drugo (Livazović, 2018). Za Grke i Rimljane dokolica je predstavljala krajnji čovjekov cilj i svrhu postojanja. Iako je od tada naglašena dihotomija između radnog i slobodnog vremena kao odnosa „nužde i slobode“, ipak dokoličarenje nije bilo dostupno svakome. U blagodatima dokolice i „slobodnih vještina“ mogli su uživati samo oni kojima je to pružao visoki imovinski i društveni status (Pehar-Zvačko, 2003). Dakle, antičko je slobodno vrijeme bila povlastica vladajuće društvene skupine te se veliku pažnju davalo čitanju, pisanju, pjevanju i sviranju. U Sparti je naglasak bio na fizičkim aktivnostima, i to posebice onima s kojima su se bavili dječaci. Djeca i mladi sudjelovali su u raznim kulturnim, umjetničkim i sportskim aktivnostima putem kojih su se mlađe generacije odgajale i pripremale za kulturno i čovjeka vrijedno provođenje slobodnog vremena (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Razdoblje humanizma i renesanse pruža novu perspektivu o slobodnom vremenu pojedinca. Konkretnije, renesansu se smatra „zlatnim dobom dokolice“, premda se slobodno vrijeme i dalje odnosilo samo na povlašteni sloj (Valjan Vukić, 2013). U tom su razdoblju ples i kazalište postali složeniji i raznovrsniji. Igra je postala oblikom obrazovanja. Drugim riječima, sastavnim dijelom obrazovanja postalo je trčanje i rekreacija, hrvanje, glazba, ples, lov, jahanje i mačevanje. Naime, renesansa i humanizam pokretači su revolucije promicanjem ideala nove orijentacije slobode čovjeka, koja se temelji na starogrčkoj i rimskoj kulturi. Budući da je renesansni umjetnik postao uzorom svestrana čovjeka, mnogi su poznati renesansni i humanistički mislioci težili k novom, pravednijem i boljem društvenom uređenju slobodnih ljudi. Pritom su posebnu pozornost posvećivali organizaciji i ulozi rada i slobodnog vremena. Štoviše, oko gradova bile su ciljano razvijane zone za kretanje i boravak stanovnika, a u gradovima su se pojavljivale nove kavane i okupljališta za čitanje novina, igranje šaha ili bilijara. Istovremeno, u selima su se razvijali nogomet, kriket, hrvanje te niz folklornih igara (Livazović, 2018). Što se tiče područja Hrvatske u tom razdoblju, valja istaknuti Dubrovačku Republiku, u kojoj je tadašnje plemstvo slobodno vrijeme provodilo organizirajući kazališne priredbe i druge javne događaje na kojima su imali priliku prisustvovati i pučani te seljaci (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Pojava prve industrijske revolucije unijela je u proces manufakturne proizvodnje nove i učinkovitije tehnologije, načine i organizaciju rada. Pa se tako konstantni mukotrpani manualni posao nadomjestio i humanizirao alatima, strojevima, automatima i robotima. Nova tehnologija doprinijela je ubrzanju najsloženijih zahvata i operacija, što je rezultiralo produktivnijim radom te je time položaj djelatnika bio lakši i snošljiviji (Previšić, 2000). S obzirom na ekonomsko jačanje te novi način privređivanja i proizvodnje, građani su imali više slobodnog vremena te slobodu u njegovu organiziranju prema vlastitom izboru. Popularizacija slobodnog vremena započela je sredinom 19. stoljeća, i to radi organiziranja brojnih kulturnih i zabavnih društava te otvaranja društvenih prostorija u javnim lokalima, pivnicama i raznim staleškim klubovima.

Krajem 19. i tijekom 20. stoljeća naglasak je stavljen na kulturu provođenja slobodnog vremena. U navedenom su periodu izgrađena kazališta, otvorena pučka i radnička sveučilišta, narodne knjižnice, čitaonice te osnovana nacionalna sokolska društva. Čovjek je u svoje slobodno vrijeme više počeo uključivati sportske aktivnosti kao što su biciklizam, planinarenje, streljaštvo, mačevanje, skijanje, nogomet, atletika, lov i ribolov (Pejić Papak i Vidulin, 2016). Treba naglasiti da se povećavalo i slobodno vrijeme djece i mladih. Nakon Drugog svjetskog rata, u Hrvatskoj su se osnivala razna učenička udruženja kao što su Crveni križ, Jadranska straža, Aeroklub, Ferijalni savez, zatim sportske sekcije zajednice „Doma i škole“, literarna društva „Napredak“ te pjevački zborovi. Obitelj i škola nosile su ključnu ulogu u provođenju slobodnog vremena djece i mladih, a uz njih ulogu su preuzele i razne udruge, savezi, udruženja te ostale izvanškolske institucije (Pejić Papak i Vidulin, 2016). Na temelju rečenog, može se zaključiti kako je industrijalizacija te ekonomsko jačanje građanske klase doprinijelo izjednačavanju društvenih slojeva, a samim time i povećavanju količine slobodnog vremena. Stoga je dvadeseto stoljeće postalo stoljeće slobodnog vremena, koje suvremenoj civilizaciji predstavlja kulturni izazov (Previšić, 2000).

Može se zaključiti da je slobodno vrijeme društveno-povijesni fenomen čiji se razvoj ukratko može pratiti od prvobitnih zajednica, grčke i rimske civilizacije, u razdoblju humanizma i renesanse, tijekom industrijske revolucije pa sve do suvremenog društava. U suvremenom je društvu slobodno vrijeme postalo prisutnim i bitnim u svim sferama javnog života, primjerice, u politici, kulturi, športu, zdravstvu, turizmu i tako dalje (Previšić, 2000). Jednako tako, postalo je veoma bitnim za djecu i mlade, stoga će se u sljedećem poglavlju dati pregled značaja kvalitetnog provođenja slobodnog vremena djece i mladih iz pedagoške perspektive.

2.3. Slobodno vrijeme djece i mladih

U ovom dijelu prikazuje se važnost i uloga slobodnog vremena kod djece i mladih. Istražuje se utjecaj slobodnog vremena na razvoj djece i mladih, pri čemu je naglasak stavljen na kvalitetu provođenja istog.

Naime, provođenje slobodnog vremena djece i mladih duboko je utisnuto u opći društveni kontekst i povijesni trenutak u kojem se analizira (Jerbić, 1970). Što se tiče dobne odrednice djetinjstva, Leček (1997) u svom radu navodi da ju nije jednostavno odrediti. Prema njezinom tumačenju, početak djetinjstva predstavlja rođenje, dok na završetak djetinjstva utječe nekoliko čimbenika. Primjerice, djeca iz seoskih sredina tijekom odrastanja stječu nužna znanja i osposobljavaju se preuzeti ravnopravnu ulogu u održavanju gospodarstva, pri čemu se završetak djetinjstva svodi na sposobnost uključivanja u spomenuto. Pritom, za djevojčice djetinjstvo nerijetko ranije završava s obzirom da su njihovi poslovi fizički lakši od muških. Također, u djetinjstvu su pobune protiv roditeljskog autoriteta nepoznata pojava, a kada dođe do nekog oblika opiranja, ono označava da je doba djetinjstva prošlo (Leček, 1997).

S druge strane, što se tiče mladih u knjizi Jerbića (1970, str. 18) opisani su kao „fizički, emotivno, intelektualno i socijalno nezrele ličnosti i generacija u procesu sazrijevanja i s tog stanovništva znatno heterogeniji – varijabilniji od „odraslih“.“ Mladi u suvremenom kontekstu čine heterogenu i iznimno značajnu skupinu, čineći 15, 8 % ukupnog stanovništva. Tu skupinu karakterizira specifična dinamika različitosti koja se manifestira u naporima da budu aktivni, odgovorni i punopravni članovi zajednice u kojoj žive (Središnji državni ured za demografiju i mlade, 2021).

Prema zaključcima 4. svjetskog foruma mladih Ujedinjenih naroda, mladi trebaju imati pravo i mogućnost uključivanja u socijalne, kulturne i sportske aktivnosti, nezavisno od svojeg spola, rase, religije, socioekonomskog statusa i drugih faktora. Što se tiče djece, prema Konvenciji o pravima djeteta, ona imaju pravo na slobodno vrijeme, igru i razbibrigu primjerno dobi (Pejić Papak i Vidulin, 2016). Točnije rečeno, prema Konvenciji o pravima djece, pod pojmom djeteta spadaju sve osobe mlađe od osamnaest godina. Što se tiče mladih, prema Nacionalnom programu za mlade, mladima se smatraju sve osobe između petnaest i trideset godina starosti (Badrić i Prskalo, 2011).

Važnost slobodnog vremena za djecu i mlade je višestruka jer oni ne samo da imaju više slobodnog vremena za razliku od starijih, već je to vrijeme ključno za njihov proces socijalizacije koji je u toj dobi još uvijek intenzivan (Ilišin, 1999). Osim spomenutog procesa socijalizacije, slobodno je vrijeme za djecu i mlade izrazito važno jer ukoliko ih se usmjerava ono kod njih doprinosi stjecanju novih znanja, razvijanju vještina, bogatijem emocionalnom životu te osamostaljenju. U tome obrazovni sustav može pomoći razradom efikasnih načina i pružanjem mogućnosti kvalitetnog provođenja vremena. Stoga organiziranje slobodnog vremena za djecu i mlade postaje temeljnim pitanjem na svim razinama školovanja i u svim oblicima odgojno-obrazovnog rada (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

U kontekstu odgoja i obrazovanja, prema Plenkoviću (1997) pod slobodnim vremenom podrazumijeva se vrijeme koje učenici imaju na raspolaganju za zadovoljavanje osobnih potreba. To je vrijeme oslobođeno od školskih, domskih, skupnih, društvenih i drugih obaveza. Za razliku od obaveznih radnih i školskih djelatnosti, slobodne aktivnosti trebale bi proizlaziti iz potreba, interesa i angažiranosti samih učenika. Međutim, Previšić (2000) napominje na moguću opasnost koja se očituje u vanjskom upletanju čime se ograničava sloboda djece i mladih u odabiru aktivnosti tijekom slobodnog vremena. Takvi utjecaji nerijetko dolaze od strane obitelji, škole i učitelja, društvenih okolnosti, i slično. Stoga, umjesto da slobodno vrijeme djeci i mladima bude prilika za izražavanje slobode, spontanosti i kreativnosti, ono često bude organizirano i usmjereno po volji drugih. S druge strane, Pejić Papak i Vidulin (2016) u svojoj knjizi tumače da se djecu ne može ostaviti da samostalno upravljaju svojim slobodnim vremenom, već ističu važnost pružanja pomoći i smjernica te stvaranja uvjeta pogodnih za razvoj njihovih interesa i sklonosti. Sukladno navedenim, isključivo kvalitetno organizirano slobodno vrijeme djece i mladih ključno je za zadovoljavanje njihovih osobnih interesa, razvijanja sposobnosti te potrebe za afirmacijom putem kvalitetnih životnih izbora.

Provođenje slobodnog vremena djece i mladih moguće je istražiti promatranjem aktivnosti kojima se bave u tome vremenu. Ako su aktivnosti slobodno odabrane, bez vanjskog pritiska i/ili prisile te odvijaju li se u poticajnom okruženju, tada one promiču emotivni i intelektualni razvoj djeteta/mlade osobe te dovode do stvaralačkog procesa (Valjan Vukić, 2013). Stoga je ključno kvalitetno provođenje slobodno vrijeme djece i mladih, jer ono podrazumijeva priliku za njihov sveobuhvatan razvoj osobnosti putem učenja i obrazovanja, a istovremeno predstavlja prevenciju

različitih oblika poremećaja u ponašanju. Pedagoški osmišljene slobodne aktivnosti temelje se na dvjema važnim funkcijama: odgoju i obrazovanju u slobodnom vremenu te odgoju i obrazovanju za slobodno vrijeme. Navedene funkcije mogu utjecati na organiziranu implementaciju slobodnog vremena, oblikovanje pozitivnog stava djece i mladih prema slobodnom vremenu, kao i na stvaranje navike kvalitetnog korištenja istog. Teži se stvaranju spomenute navike kako bi učenici bili sposobnosti uspostaviti realan odnos između aktivnosti slobodnog vremena, primjerice, između slobodnog vremena za odmor i slobodnog vremena za osobni razvoj (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Prema Pejić Papak i Vidulin (2016), osnovne su funkcije slobodnog vremena odmor, razbibriga i osobni razvoj. Odmor bi trebao biti neizostavni dio svakodnevne rutine, te iako se povezuje s pasivnošću, također predstavlja vrijeme za regeneraciju i obnavljanje snage i energije. Razonoda koju slobodno vrijeme pruža odnosi se na tjelesne aktivnosti koje nude okrepu, osvježenje i opuštanje, tzv. obnovu za ponovno stvaranje i rad. Učenici i mladi mogu svoje slobodno vrijeme provoditi sudjelujući u raznim sportskim aktivnostima, organiziranim od strane škola, udruga, organizacija i slično. Slobodno je vrijeme pogodno za osobni razvoj pojedinca, budući da pruža priliku za razvoj sklonosti i vještina te otkrivanje talenta, a također potiče razvoj svih ljudskih kvaliteta. Može se zaključiti da uloga, svrha i zadaća slobodnog vremena predstavlja izazov odgoju i obrazovanju, s obzirom da slobodno vrijeme djeci i mladima pruža aktivni odmor, razvoj, socijalizaciju i stvaralaštvo (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Na kraju poglavlja, važno je naglasiti potrebu za prilagodbom obrazovnih i odgojnih pristupa kako bi djeca i mladi slobodno vrijeme provodili što kvalitetnije. Može se zaključiti kako način provođenja slobodnog vremena djece i mladih djelomično utječe na proces socijalizacije, stjecanje znanja, razvoj vještina, emocionalni i intelektualni razvoj te osamostaljenje. Pritom je važno da aktivnosti slobodnog vremena budu samostalno odabrane te poticajne. Takvim pristupom kod djece i mladih razvija se pozitivan stav prema načinu provođenja slobodnog vremena kao važnog dijela svakodnevice. Ovom odgojnom problematikom slobodnog vremena bavi se disciplina koja se naziva pedagogija slobodnog vremena, a detaljnije će biti opisana u nastavku.

2.4. Pedagogija slobodnog vremena

U 20. stoljeću razvila se pedagogija slobodnog vremena (eng. *pedagogy of free time*) kao zasebna pedagoška disciplina, zahvaljujući napretku novih tehnologija koje su bitno utjecale na

skraćanje manualnog ljudskog rada i povećanje količine slobodnog vremena. Pri pokušaju definiranja pedagogije slobodnog vremena, treba istaknuti da je ona grana suvremene pedagogije koja se temelji na zakonitostima i postavkama opće pedagogije, a bavi se tumačenjem, proučavanjem i istraživanjem odgojne problematike slobodnog vremena u najopćenitijem smislu (Janković, 1973). Rosić (2005) ističe da je pedagogija slobodnog vremena disciplina koja se bavi izučavanjem ne samo fenomena vremena, već i njegovom artikulacijom, sadržajem, mjestom provođenja, odgojnim utjecajima u njemu, vrijednostima s pedagoške perspektive i tako dalje.

Pedagogija slobodnog vremena fokusira se na razne aktivnosti koje su samostalno odabrane od strane pojedinca za provođenje slobodnog vremena, izvan obavljanja poslovnih ili školskih obaveza. Drugim riječima, ova pedagoška disciplina uključuje sve aktivnosti kojima se ljudi bave izvan profesionalnog rada, ili ako je riječ o učenicima, izvan škole (Plenković, 1997).

Prema Plenkoviću (1997) bitno pitanje vezano uz slobodno vrijeme jest njegova organiziranost i način korištenja. U tom smislu, kao složena zadaća pedagogije slobodnog vremena, naglašava se važnost odgoja za korištenje slobodnog vremena. Organizacija, ciljevi, zadaci i sadržaji slobodnog vremena trebali bi biti integralni dio u svim odgojno-obrazovnim ustanovama i oblicima rada, uključujući slobodne aktivnosti u dječjim vrtićima, osnovnim i srednjim školama, višim i visokim školama, na fakultetima, te u učeničkim i studentskim domovima. Zadaća pedagogije slobodnog vremena prema autoricama Pejić Papak i Vidulin (2016) očituje se u sljedećem: teorijskom proučavanju i istraživanju pedagoške strane slobodnog vremena; ispitivanju utjecaja određenih slobodnih aktivnosti na ponašanje i razvoj osobnosti; pronalaženju, utvrđivanju i tumačenju metoda u planiranju i organiziranju slobodnih aktivnosti te na sustavnom istraživačkom radu slobodnog vremena.

Iz rečenog proizlazi da je pedagogija slobodnog vremena grana suvremene pedagogije koja se bavi istraživanjem odgojnih aspekata slobodnog vremena, kao i naglašavanja organiziranosti korištenja tog vremena.

3. PROVOĐENJE SLOBODNOG VREMENA DJECE I MLADIH U PROŠLOSTI

U ovom će se dijelu analizirati način provođenja slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti, fokusirajući se na hrvatski kontekst tijekom dvadesetog stoljeća. Prvo će se pomoću znanstvene i stručne literature analizirati koliko je slobodnog vremena bilo na raspolaganju znajući da su radne obaveze bile neizbježne. Uz to, fokus će biti i na obiteljskim odnosima u kontekstu slobodnog vremena. Nakon toga slijedi analiza igara i igračaka koje su u prošlosti bile među poznatijima. Zatim će se opisati najčešće aktivnosti slobodnog vremena, među kojima se izdvajaju sportske aktivnosti, uporaba medija i društvene interakcije. Naposljetku, detaljnije će se analizirati kako su izgledale zabave mladih te druženja s vršnjacima. Ovom se analizom želi pružiti uvid u to kako je slobodno vrijeme djece i mladih nekad izgledalo, sa svrhom boljeg razumijevanja suvremenih trendova.

3.1. „Slobodnog vremena nije bilo...“

U ovom poglavlju nastojat će se analizirati koliko su slobodnog vremena djeca i mladi imali na raspolaganju u prošlosti na području Hrvatske. Kako bi se dobio uvid u navedeno, proučavaju se relevantni radovi koji se odnose na ruralna područja kao što su sela zagrebačkog Prigorja i Hrvatskog zagorja, te primorsko mjesto Tučepi i selo Sigetac.

Autorica Leček (1997) opisuje djetinjstvo u selima zagrebačkog Prigorja i Hrvatskog zagorja u periodu između dva svjetska rata, pri čemu se njezin rad temelji na provedenim intervjuima s tridesetak sudionika. Navodi da su djeca i mladi bili podvrgnuta autoritetu roditelja, koji su odlučivali što će koje dijete raditi, do koje godine će se školovati, hoće li ostati na njihovoj zemlji ili se zaposliti, i tako dalje. U svim seljačkim obiteljima, a posebice onim siromašnijima, djeca su služila kao pomoćna radna snaga. Djevojčice su od najranije dobi pomagale u kućanstvu, te je zapravo njihovo „slobodno vrijeme“ bilo zamijenjeno obavezama. To potvrđuje izjava jedne sudionice koja glasi „Čim sem dorasla, imela sem posla. Uvijek je zvala mama: To treba oprati, to treba ovak, to onak! Nisem se imela vremena igrati“ (Leček, 1997, str. 217). No, valja razjasniti da su se radne obaveze kretale u širokom rasponu, i to od djetinjstva bez teškog rada i s vremenom za igru pa do djetinjstva s teškim poslovima, a njih su obično obavljala djeca iz siromašnih ili nepotpunih obitelji. Ali, većina je seljačke djece bila bliža s drugom navedenom situacijom pa se

stoga može reći da slobodnog vremena nije bilo puno. Uz to, jedna od sudionica izjavila je sljedeće: „Pri mene nie bilo igranja. Mi smo uvijek bile zaprečene. Kak konji pod kolima“ (Leček, 1997, str. 224). Štoviše, nerad se u seoskoj zajednici nije tolerirao i smatrao se sramotom, pa su djevojčice sa sobom na pašu nosile i ručni rad te bi obično šivale. Djeca su uglavnom bila učena za odraditi neki posao, preuzeti odgovornost te su imala radnu disciplinu (Leček, 1997). Nadalje, autorica Spajjić-Vrkaš (1996) opisuje odrastanje u malom primorskom mjestu Tučepi. Objašnjava kako se odlazak na pašu smatrao najvažnijim poslom za djevojčice koje su bile dovoljno odrasle za obiteljske poslove. Vrijeme na paši skraćivale su ručnim radom, igrama ili pjevanjem.

Također, prema usmenim iskazima stanovnika Sigetca, koji se prisjećaju svoje mladosti iz prve i druge polovice 20. stoljeća, može se zaključiti da na raspolaganju nisu imali mnogo slobodnog vremena. To potvrđuje i sljedeći iskaz: „Sve se obavljalo teško, ali je bilo i društvenog života malo. Jer je bila velika zaposlenost, obaveze su bile velike“ (Salaj, 2018, str. 138). Osim toga, stanovnici ističu da su morali izvršiti sve obaveze kako bi mogli otići na zabave. Neke od obaveza uključivale su sljedeće: „Jedna je pasla guske, jedna krave. Sve šta je koja mogla to je radila. Dizale smo se dosta rano jer smo morale iti na pašu s kravama, a ja sam najviše morala čuvati guske“ (Salaj, 2018, str. 136).

Nadalje, u periodu između dva svjetska rata, odnos djece s roditeljima bio je u znatnoj mjeri drugačiji nego što je danas (Leček, 1997). Radne obaveze odvajale su svijet odraslih od svijeta djece. Gospodarstvo koje se baziralo na fizičkom radu postavljalo je velike radne zahtjeve pred odrasle članove domaćinstva, što im nije ostavljalo vremena za brižnije bavljenje s djecom. Pa su tako mala djeca često provodila cijele dane bez nadzora, samostalno ili u društvu svojih vršnjaka. Djeca su s roditeljima najčešće razgovarala o radu, dok su rjeđe o sjećanjima na mladost roditelja i prenošenje tradicije. To potvrđuje i izjava jedne od sudionice koja glasi: „Slabo smo se razgovarali, samo smo zaposleni bili puno. Navečer pa su svi umorni, kad je mrak smo prešli spat. Za priče ni bilo vremena samo ko bu kaj sutra delal“ (Leček, 1997, str. 235). Bavljenje djecom smatralo se ženskim poslom. Očevi su rijetko sudjelovali u igri s novorođenom djecom. Iz dječje perspektive, valja istaknuti da im je bilo razumljivo što se roditelji malo ili nikako ne bave njima, budući da su bili zaposleni po cijele dane. Stoga su se brige, igre, zabave, povjeravanja i ostale aktivnosti odvijale među braćom ili prijateljima, a to potvrđuje i izjava: „Mi smo se sami među sobom, braća. Mama baš nije imala nikad vremena“ (Leček, 1997, str. 235).

Iz navedenog proizlazi da su na hrvatskim područjima 20. stoljeća, kao što su sela Zagrebačkog prigorja i Hrvatskog zagorja, te mjesta Tučepi i Sigetac, radne obaveze dominirale životima djece i mladih, što im nije ostavljalo mnogo slobodnog vremena. No, radne obaveze nisu dominirale samo kod djece i mladih, već i kod odraslih članova obitelji što im je otežavalo provođenje vremena sa svojom djecom. Djeca koja su živjela na selu bila su naučena na takav obiteljski odnos. Usprkos izazovima s malo slobodnog vremena koji su bili naglašeni u ovom poglavlju, u narednom će tekstu biti riječ o igrama i igračkama koje su bile popularne u prošlosti.

3.2. Igre i igračke

Igre i igračke neizostavni su element slobodnog vremena, kao i djela života svakog pojedinca i ljudske zajednice, pa se ne mogu promatrati izdvojeno iz životnih uvjeta sredine kojoj pripadaju (Kožić, 1980). Jedna od bitnih značajki svih triju mjesta koja će u nastavku biti navedena jest siromaštvo u prošlosti, zbog čega se i dječja snaga rano počela iskorištavati za pomoć u gospodarstvu. Djeci je nedostajalo vrijeme za igru, međutim, neke dječje obaveze, poput čuvanja stoke na pašnjacima, omogućavale su da djeca to „slobodno vrijeme“ provedu igrajući se.

Naime, rano uključivanje u obiteljsku podjelu poslova dovelo je do toga da tučepskoj djeci, do kraja prve polovice dvadesetog stoljeća, igra nije bila glavna aktivnost djetinjstva, već samo mali dio njihovih svakodnevnih obaveza. To se može zaključiti i iz izjave u knjizi koja ističe da bi se djevojčicama „odma dala igla ili kudija u ruke da ne bi stale bresposlene. Nije bilo vele za igranje. Žensko dite bi imalo pe-šes ovaca, i ako bi bilo magare, i to njon je bila glavna igra“ (Spajić-Vrkaš, 1996, str. 100). Dakle, većinom djeca koja su čuvala stoku, imala su najviše vremena za igru, te im stariji za to nisu prigovarali, sve dok im stoka nije prouzročila neku štetu. Kako bi izbjegla kazne od odraslih, djeca bi se osim na paši, igrala tijekom odmora odraslih, nedjeljom, blagdanima te za vrijeme odlaska i dolaska iz škole. Pritom, ako se djevojčica igrala „muškim“ igrama, dobila je batine od strane majke, a druge su je djevojčice nazivale *muškara*. S druge strane, ako se dječak igrao s djevojčicama, bio bi ismijavan od strane njegovih vršnjaka i ukućana. Djevojčice su birale igre koje su uključivale pjesmu i ples, tijekom kojih bi bile u ulozi djevojaka, domaćica ili majki, te bi imitirale neke od seoskih običaja. Dok su dječaci birali igre koje su uključivale puno snage, pokreta i spretnosti. Krajem prve polovice dvadesetog stoljeća, mnoge su igre postale zajedničke za djecu oba spola, a većina njih imala je natjecateljski karakter. Također,

u tim su igrama ravnopravno sudjelovala djeca različitog socio-ekonomskog statusa (Spajić-Vrkaš, 1996).

Leček (1997) opisuje neke od dječjih igara u selima zagrebačkog Prigorja i Hrvatskog zagorja u periodu između dva svjetska rata. Kao i u Tučepima, djevojčicama su igre služile kao priprema za kasnije poslove. Igrale su se s lutkicama koje bi samostalno napravile od krpa, a odjeću za lutkice bi sašile sa koncem. Djevojčice su, također, igrale se pranja i sušenja rublja, dok su dječaci više igrali se loptom. Dok su djevojčice slobodno vrijeme provodile igrajući se onih igara koje su podsjećale na roditeljski posao, igre dječaka su ipak bivale tzv. muškim igrama. To su obično bile natjecateljske igre koje su vodile razvoju brzine, spretnosti, preciznosti i snage. Dječaci su, kao i djevojčice, igračke izrađivali samostalno, kao što su štapovi, loptica ili različiti izmišljeni predmeti. Jedna od atrakcija bila je vožnja na vrtuljku, pri čemu je mali broj djece dobio novce za koju vožnju, a neki su i za to morali zaraditi. Općenito, djeca su se često igrala lovice, skrivača, trgovine i drugo.

Neke od dječjih igara koje su igrala tučepska djeca u prvoj polovici dvadesetog stoljeća bile bi: *revanje* (bacanje kamenčića u zrak i prikupljanje drugog sa zemlje), *na škajune* (bacanje komadića razbijenog porculanskog posuđa u krug koji je bio podijeljen, a svako polje nosilo je određeni broj bodova), *baba* (crtanje određenih polja na zemlji, bacanje kamenčića/komadića razbijenog porculanskog posuđa, te skakanje na jednoj ili obje noge do bačenoga i nazad), *kolo* (igra djevojčica/djevojčica i dječaka praćena plesom i pjesmom) i tako dalje. Samo nazivi nekih od tadašnjih dječjih igara bili su: *pir*, *prstenak*, *končići*, *sakrivalaca*, *koja baba ura*, *na puce/na plonke*, *na balun*, *klis*, *vatanje tića*, *vožnja kola* i *bacanje kamena* (Spajić-Vrkaš, 1996). Iz rečenog, može se uočiti visok stupanj dječje samostalnosti, kreativnosti i mašte u osmišljavanju igara tog vremena. Djeca su se snalazila koristeći brojne materijale koji su bili dostupni u njihovom neposrednom okruženju, poput kamenja, grana, komadića porculana, krpa i sličnog. Također, mnoge su igre uključivale plesanje i pjevanje, a neke od njih odvijale su se kao imitacija određenih prigoda, primjerice, svadbi.

Osim pregleda igara i igračaka u selima zagrebačkog Prigorja i Hrvatskog zagorja te malog primorskog mjesta Tučepi, valja sagledati kakve su igre i igračke bile i u urbanim sredinama. Kožić (1980) u svom izlaganju daje pregled igara i igračaka u užoj okolici grada Zagreba. Prema njezinim riječima, tek u periodu nakon drugog svjetskog rata došlo je do vidljivih promjena u sadržajima

dječjih igara, i to zbog gospodarskih i društvenih promjena. Nekad su djeca slobodno vrijeme provodila igrajući se s osobama istoga spola, tek nakon drugog svjetskog rata došlo je do značajne promjene. Stroga podjela igara po spolu nestala je zajedničkim školovanjem i druženjem djece oba spola u izvanškolskim aktivnostima. Naime, kao igračka poslužila je svaka šarena krpica, papirić, kamenčić ili neka životinja s kojom se također moglo igrati. Od orunjenih kukuruznih klipova i nekoliko krpica izrađivale su se lutke. Ipak, ne može se reći da roditelji u prošlosti svojoj djeci nisu kupovali nikakve igračke. U Zagrebu je bilo mnogo crkvenih slavlja i sajмова na kojima su imali priliku kupiti drvene, jednostavne igračke, poput konjića, kola, ptica što lupkaju krilima i druge (Kožić, 1980).

Proizlazi da su djeca u prošlosti bila iznimno kreativna i maštovita u osmišljavanju igara i izradi igračaka budući da su koristila svakakve dostupne materijale. Dok su u ruralnim područjima igre bile često povezane s obavezama i pripremama za poslove u budućnosti, u urbanim su sredinama bile pod utjecajem društvenih promjena. Društvene su promjene dovele i do ukidanja podjele igara s obzirom na spol te su postale inkluzivnim i natjecateljskim.

3.3. Uloga sporta, medija i društvenih interakcija u oblikovanju slobodnog vremena 20. stoljeća

U ovom poglavlju opisane su aktivnosti mladih u slobodno vrijeme na hrvatskom prostoru tijekom 20. stoljeća. Dominantne aktivnosti obuhvaćale su sport, korištenje medija te društvene interakcije, što se ističe i u naslovu poglavlja. Analizom se želi dublje razumjeti kako su ove aktivnosti oblikovale slobodno vrijeme mladih u prošlosti.

Prema Župančiću (1968), u 20. stoljeću u seoskoj sredini koju karakterizira bavljenje poljoprivredom te življenje u malim naseljima, osnovni interesi i sadržaj aktivnosti bavljenja u slobodno vrijeme mladih bili su sljedeći. Kao najčešći način provođenja slobodnog vremena ističe se sport, posebice nogomet. Druga omiljena aktivnost bila je čitanje novina i časopisa. Na trećem se mjestu nalazi posjećivanje gostionica u kojima su mladi obično kartali, igrali biljar ili razgovarali s prijateljima i rođacima. Zatim, mladi su svoje slobodno vrijeme provodili izležavajući se i dosađivajući. Nakon svega rečenog, preostale aktivnosti uključivale su sredstva masovne komunikacije, poput radija, televizije i kina. U istom radu istaknuto je da se razlikuje muški način provođenja slobodnog vremena od ženskog. S tim u vezi, sport i posjećivanje

gostionice vezuju se uz muški način provođenja slobodnog vremena. Najčešća aktivnost slobodnog vremena ženskog spola bila je ručni rad, većinom pletenje i vezanje. Nakon ručnog rada, najučestalija aktivnost bila je slušanje radija te razgovaranje s prijateljicama. Te su dvije aktivnosti bile jedine u kojima su participirali ispitanici oba spola (Župančić, 1968).

Ilišin (2000) je u svome radu na uzorku mladih iz cijele Hrvatske, uspoređivala aktivnosti slobodnog vremena između 1986. i 1999. godine. Mladi su 1999. godine više nego 1986. odlazili na tulum, izlazili u kafiće ili ljenčarili. Pritom su znatno manje odlazili u kino, na izlete i šetnje, posjećivali umjetničke izložbe, kazališne predstave i slično. Podjednaki afinitet između obje godine zadržan je u aktivnostima koje uključuju slušanje rocka i klasične glazbe te odlaske u disko-klubove. Nadalje, načini provođenja slobodnog vremena mladih (preko 50%) u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća mogu se povezati s aktivnostima koje uključuju druženje, zabavu i razonodu. Suprotno tome, u slobodno vrijeme tek 10% mladih sudjeluje u intelektualno zahtjevnijim aktivnostima. U istom je radu, autorica aktivnosti slobodnog vremena grupirala u tri obrasca: elitni, urbani i ruralni kulturni obrazac. Pod elitnim kulturnim obrascem spada najmanji broj mladih, a većina aktivnosti uključenih u ovaj obrazac podrazumijeva odlaske u određenu kulturnu ili umjetničku ustanovu. Zatim, među hrvatskom je mladeži 20. stoljeća najprihvaćeniji bio urbani kulturni obrazac. U spomenutom obrascu ističu se aktivnosti koje ponajviše služe zabavi i razonodi, kao što su izlasci u kafiće, odlasci na tulum, izlasci u disko-klubove, druženja s prijateljima i drugo. Posljednji, ruralni kulturni obrazac tiče se aktivnosti slobodnog vremena mladih povezanih s ruralnom tradicijom i ambijentom. U tom su obrascu najučestalije aktivnosti uključivale odlaske na športske priredbe, odlaske u crkvu, sudjelovanje u igrama na sreću, aktivno bavljenje sportom, slušanje narodne glazbe, čitanje novina te sudjelovanje u obiteljskim i kućanskim poslovima (Ilišin, 2000).

Nadalje, Jerbić (1970) se bavio analizom načina života i korištenja slobodnog vremena djece i mladih u Zagrebu u 1968. godini. Njegovi iskazi također potvrđuju ranije navode da je slobodno vrijeme mladih bilo usmjereno na zabavu. Njihovo se provođenje vremena i potrošnja resursa, osim na zabavu, svodilo i na zadovoljavanje tadašnjih potreba te na jačanje vlastitog samopoštovanja i prihvaćenosti od strane društva. Smatralo ih se glavnim potrošačima ulaznica za kino i ples, gramofonskih ploča, stripova, roto-romana, bezalkoholnih pića, bicikla, motocikla, sportske opreme i tako dalje (Jerbić, 1970).

U ovome je poglavlju pružen pregled aktivnosti slobodnog vremena općenito, s fokusom na one koje su se istakle najučestalijima, dok će se u sljedećem poglavlju analizirati isključivo zabave i druženja.

3.3.1. Zabave i druženja

Početak puberteta, dotadašnje igre i igračke gube važnost te se zamjenjuju novim sadržajima i potrebama mladih za drugačijim oblicima zabave (Kožić, 1980). U ovome poglavlju pružit će se uvid u oblike zabave i druženja s vršnjacima u sklopu slobodnog vremena mladih u prošlosti.

Mladi iz mjesta Tučepi, imali su prilike družiti se na paši, nakon mise, na plesovima i raznim zabavama. Plesovi su se održavali u privatnim kućama u susjedstvu, u crkvenoj kući ili na mjestima poznatim kao odmorištima za pastire. Plesanje *kola* uvodi se krajem Drugog svjetskog rata, kao dio plesnih večera ili masovnih zabava na otvorenom (Spajić-Vrkaš, 1996). Mladi Tučepljani često su odlazili na zabave u okolna sela, posebice za blagdane njihovih svetaca zaštitnika. Odlazili su prije podne, a vraćali se prije zalaska sunca. Za to su vrijeme bili slobodni od nadzora starijih, pa su dan provodili družeći se, pjevajući i zabavljajući. Okupljanja mladih provodila su se i u kućama, pri čemu su ta okupljanja rijetko bila mješovita. Okupljanja mladića uključivala su zezanciju, „muške“ razgovore i igre. Dok su okupljanja djevojka obično uključivala i ukućane, sa kojima bi nerijetko rastresale vunu i plele kudjelju. Još jednu vrstu druženja činila su okupljanja djevojaka na otvorenom prostoru, za vrijeme kojih bi se pjevalo i zabavljalo. Također, djevojke su slobodno vrijeme, primjerice na paši, ispunjavale pričanjem o mladićima, udaji te budućnosti. Kakogod, organiziranjem društvenih igara mladi su se lakše međusobno zbližavali, a neke od igri bile su: *igra končića*, *prstenke* i *igra poštara* (Spajić-Vrkaš, 1996).

Prema autorici Vene (2008), okolnosti odrastanja djece u Tučepima vrlo su slične onima na području Podgorja. Na području se Podgorja ispitalo stanovnike različitih dobnih skupina, čiji iskazi zahvaćaju razdoblje od tridesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća, a pružaju uvid u slobodno vrijeme mladih koje se sastojalo od večernjih zabava. Naime, navečer je bilo najviše slobodnog vremena pa su se obično tada organizirale zabave. Nekolicina mladih okupila bi se u jednoj kući, a zatim bi, pjevajući putem, stigli do planine gdje bi nastavili s pjevanjem uz pratnju harmonike. Obično bi se takva okupljanja odvijala subotom i nedjeljom navečer. Pojam *prelo* može se definirati kao jedan od načina okupljanja mladih, ponekad i starijih, zbog rada ili druženja i zabave. Na prelima namijenjenim isključivo mladićima i djevojkama, mladi su imali priliku

upoznati se i zbližiti, a međusobnu naklonost izražavali bi putem raznih šala, zagonetka, igra, plesova i slično (Vene, 2008).

Prema usmenim iskazima stanovnika mjesta Sigetac o njihovim sjećanjima na mladost, koju su ispitanici proživjeli u prvoj i drugoj polovici 20. stoljeća, druženja mladih odvijala su se u slobodno vrijeme, ali i za vrijeme nekih seoskih poslova. Prema iskazima, slobodno je vrijeme na selu uključivalo opće, lokalne i obiteljske svetkovine. Pa su tako mladi Sigečani i Sigečanke svoje slobodno vrijeme provodili na nedjeljnim zabavama u selu. Te su nedjeljne zabave najprije bile organizirane u privatnim kućama u kojima nije bilo mnogo mjesta, a kasnije su se održavale u društvenom domu. Mladići su, također, slobodno vrijeme provodili kuglajući budući da se u blizini doma nalazila kuglana, i to često sa starijim muškarcima. Isto tako, mladići su često odlazili na zabave i u susjedna sela, i to obično pješke budući da nije bilo niti auta niti bicikla. Što se tiče djevojaka, pretpostavlja se da su im roditelji zabranjivali odlazak na zabave izvan sela (Salaj, 2018).

Štoviše, u selima Senjskog bila, otprilike između 1940. i 1970. godine, mladi su se osim na prelima, često družili kod crkve, na svetoj misi te na okupljanjima za crkvene blagdane. Crkva je tako, obično nedjeljom i blagdanom, bila središtem okupljanja više seoskih zajednica. Mladi su najčešće na svetu misu išli u skupinama iz cijelog sela. Bio je običaj da se nakon mise igraju *kola* kod crkve, a često bi se igrali i razne igre (Rajković, 2003).

Može se zaključiti kako su zabave bile vrlo značajne mladima, ali i starijim stanovnicima, jer su im pružale oslobađanje od svakodnevnih obaveza i briga. Posebno treba istaknuti glazbu i ples koji su činili neizostavni dio zabava mladih u slobodno vrijeme. Druženja u slobodnom vremenu mladih obično su se odvijala na paši, plesovima, večernjim zabavama i okupljanjima nakon mise. Osim što su im druženja i zabave omogućavale da se odmaknu od svakodnevnih radnih obaveza, također su im olakšavale međusobno upoznavanje i zbližavanje.

4. PROVOĐENJE SLOBODNOG VREMENA DJECE I MLADIH DANAS

U ovom će se dijelu pomoću stručne i znanstvene literature analizirati način provođenja slobodnog vremena djece i mladih u suvremenom hrvatskom društvu tijekom 21. stoljeća. Biti će opisane aktivnosti slobodnog vremena koje prati značajan utjecaj tehnologije. Zatim, biti će analizirani obiteljski odnosi u kontekstu slobodnog vremena, kao i zajedničke obiteljske slobodne aktivnosti. Naposljetku, biti će istaknute izvannastavne i izvanškolske aktivnosti koje djeci i mladima pružaju mogućnost da svoje slobodno vrijeme provedu kvalitetno te u skladu s njihovim interesima.

4.1. Sedentarni stil života djece i mladih 21. stoljeća

Slobodno je vrijeme djece i mladih u 21. stoljeću sve više ispunjeno aktivnostima koje isključuju tjelesnu aktivnost. Iako su djeca i mladi velikim dijelom dana zauzeti školskim obavezama, preostalo vrijeme često provode pred ekranima, što posljedično dovodi do raznih zdravstvenih problema. U nastavku se opisuje način provođenja slobodnog vremena djece i mladih današnjice koji se može povezati sa sedentarnim stilom života.

U svakidašnjem životu djece i mladih, školske obaveze zamjenjuju radne, ostavljajući između njih i dnevnog odmora prostor slobodnog vremena (Badrić i sur., 2015). Kao što je već spomenuto, danas su dominantne aktivnosti djece i mladih u slobodno vrijeme većinom one koje ne zahtijevaju fizičku aktivnost. Kod mladih je sve češća pojava poremećaja i bolesti današnjice kao što su prekomjerna težina i živčana napetost. Sedentarnom stilu života ili pasivnom načinu provođenja slobodnog vremena doprinose aktivnosti kao što su gledanje televizije, igranje različitih video igara, korištenje društvenih mreža i brojne druge, kojima se djeca i mladi vezuju uz virtualni svijet (Badrić i Prskalo, 2011).

O učestalosti sjedilačkog ponašanja, odnosno, o nedovoljnoj tjelesnoj aktivnosti školske djece u slobodno vrijeme svjedoči rad Jurišića i suradnika (2019). Rad se bazira na uzorku od 5 741 učenika (49, 8 % djevojčica i 50, 2 % dječaka) u Hrvatskoj. Škole i razredi su nasumice odabrani od strane nacionalnih nositelja istraživanja, te je ono nacionalno reprezentativno. Četvrtina djece svoje slobodno vrijeme obično provodi u gledanju televizije ili drugih ekrana u trajanju otprilike dva sata dnevno. Zatim, petina sudionika igra igrice oko pola sata dnevno, dok njih 3 % igra igrice

sedam sati i više. Naglašava se činjenica da se djeca nedostavno kreću te da veliki dio svog slobodnog vremena provode sjedeći, a takvo se ponašanje može povezati i s pojavom glavobolje. Prema tom je istraživanju utvrđeno da svako četvrto dijete u Hrvatskoj svoje slobodno vrijeme provodi u tjelesnoj aktivnosti barem jedan sat dnevno (Jurišić i sur., 2019). Slično tome, u svom radu autorice Pletenac i Breslauer (2018) ističu da mladi često svoje slobodno vrijeme koriste za zabavu koja isključuje neku organiziranu aktivnosti ili sport. Takav je način korištenja slobodnog vremena pridonio tome da se mladi sve manje kreću i ne bave nikakvim aktivnostima, premda su kretanje i sportske aktivnosti ključni temelji zdravlja. Nadalje, u radu u kojem je sudjelovalo 434 dječaka od 5 do 8 razreda koji potječu iz gradova Siska i Petrinje utvrđeno je sljedeće. Djeca i mladi koji ne provode najmanje 60 minuta dnevno u kineziološkim aktivnostima tijekom slobodnog vremena imaju slabije razvijene motoričke sposobnosti. Uz to, nedostatak tjelesne aktivnosti doprinosi povećanju vrijednosti indeksa tjelesne mase u usporedbi s učenicima koji su u slobodno vrijeme tjelesno aktivniji (Badrić i sur., 2015).

Iz analize relevantne literature može se uvidjeti da djeca i mladi današnjice u Hrvatskoj svoje slobodno vrijeme često provode na pasivan način. Ta spoznaja ukazuje na potrebu za promicanjem kvalitetnog i aktivnog načina provođenja slobodnog vremena, s ciljem poboljšanja dobrobiti i zdravlja mladih generacija. U tekstu koji slijedi biti će opisane najučestalije aktivnosti koje djeca i mladi prakticiraju u svoje slobodno vrijeme, kao i značajan utjecaj tehnologije u tome.

4.2. Utjecaj tehnologije na slobodno vrijeme djece i mladih današnjice

S razvojem tehnologije, mijenja se koncept slobodnog vremena kod djece i mladih, koji uključuje sve veću uporabu različitih medija. Medijima su djeca izložena već od svoje najranije dobi. U prilog tome govori činjenica da je u Hrvatskoj igranje videoigra uobičajena aktivnost u slobodnom vremenu djece (Plenković i sur., 2023). Imajući na umu da mediji velikim dijelom oblikuju svakidašnjicu djece i mladih, kao i njihove društvene interakcije, u nastavku će se pokušati prikazati najčešće aktivnosti njihovog slobodnog vremena.

Iz opisanog proizlazi da je u današnjici nemoguće razmatrati aspekt slobodnog vremena djece i mladih izvan konteksta utjecaja medija. Naprosto, slobodno se vrijeme kojeg mladi većinom provode pred ekranima televizora, mobitela i računala izjednačilo s vremenom boravka u školi, a u nekim ga slučajevima čak i prekoračuje (Miliša i Milačić, 2010). Rad Miliše i Milačić (2010) bazira se na uzorku od 319 učenika i studenata Sveučilišta u Zadru. U radu, gledano gradacijski,

kao najčešće aktivnosti mladih u slobodnom vremenu izdvajaju se dokoličarenje, odnosno gledanje televizora, pretraživanje interneta, izležavanje, lutanje po gradu i slično. Nakon toga, mladi su u slobodnom vremenu orijentirani na zabavu, konkretnije, na odlazak na zabavne koncerte, izlaske u diskoklubove i odlaske na kućne zabave. U slobodnom vremenu mladih značajna jest i orijentiranost na obitelj koja podrazumijeva aktivnosti kao što su odlazak u crkvu, sudjelovanje u obiteljskim igrama te briga o kućnim ljubimcima. Od manje im je važnosti orijentiranost na sport koja podrazumijeva aktivno, rekreativno bavljenje sportom te odlaske na sportske priredbe. Od svega navedenog, u kontekstu slobodnog vremena mladih najrjeđa je kulturna orijentacija koja podrazumijeva odlaske u kazališta, posjećivanja izložbi, čitanje knjiga i slično (Miliša i Milačić, 2010).

U novijoj literaturi, autori Đuranović i Opić (2016) također su se bavili zastupljenošću aktivnosti u slobodnom vremenu mladih. Njihov je rad temeljen na podacima dobivenim od strane 1062 učenika osnovnih i srednjih škola Sisačko-moslavačke županije. U radu se ističe da učenici osnovne škole svoje slobodno vrijeme više provode koristeći elektroničke medije te baveći se sportom, za razliku od srednjoškolaca koji svoje slobodno vrijeme više provode u druženjima s vršnjacima te izlascima. U radu čije je istraživanje provedeno među 630 djece u dobi od 10 do 15 godina u trima osnovnim školama na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije, pokazalo se da djeca svoje slobodno vrijeme najviše vole provoditi igrajući se vani s prijateljima (46,1%). Odmah nakon druženja s prijateljima, drugi način na koji provode svoje slobodno vrijeme jest igrajući videoigre (18,4%). Zatim su istaknuti razni načini na koje vole provoditi svoje slobodno vrijeme kao što su različite izvanškolske aktivnosti poput treniranja određenog sporta, provođenja vremena s najbližima ili igranja s kućnim ljubimcima. Najmanji postotak djece, njih 5,2% svoje slobodno vrijeme provodi čitajući knjige (Labaš i sur., 2019).

Posljednje, u radu čiji se uzorak sastojao od 1500 ispitanika u dobi od 14 do 29 godina iz cijele Hrvatske, aktivnosti u slobodnom vremenu mladih mogu se klasificirati u tri kategorije. Prvu čine sadržaji koji se vezuju uz zabavu, razonodu i relaksaciju. Drugim riječima, većina mladih slobodno vrijeme ispunjava u druženju s obitelji, slušanjem glazbe, druženjem i opuštanjem bez ikakvih drugih aktivnosti, gledanjem filmova te izlascima s prijateljima, pretežno u kafiće ili klubove. Druga se kategorija sastoji od aktivnosti koje mladi povremeno prakticiraju, a to bi bilo provođenje vremena u *shoppingu*, bavljenje sportskim aktivnostima, igranje videoigra, putovanja u

inozemstvo i drugo. No, treba istaknuti da se njih 24% mladih nikad ne bavi sportom te da njih 18% nikad ne čita knjige. Treća kategorija aktivnosti uključuje one u kojima većina mladih nikad ne sudjeluje. One uključuju kreativne aktivnosti, čitanje literature o osobnom razvoju i duhovnosti, provođenje vremena u omladinskim centrima, meditiranje, prakticiranje joge te volontiranje (Gvozdanić i sur., 2019).

4.2.1. Videoigre

U kontekstu aktivnosti slobodnog vremena važno je spomenuti videoigre koje su postale sastavni dio svakodnevnog života te jedan od najčešćih načina na koji djeca i mladi provode svoje slobodno vrijeme.

Prvo, valja istaknuti da djeca često ne odabiru svojevolarno aktivnosti slobodnog vremena. Nasuprot tome, igranje videoigra oslobođeno je vanjskih utjecaja i predstavlja aktivnost koju vezujemo uz slobodni izbor djeteta (Plenković i sur., 2023). Videoigre predstavljaju igru kojom se upravlja pomoću računala, igraćih konzola i mobilnih ili drugih uređaja, te koja omogućava interakciju između računala i korisnika (Plenković i sur., 2023).

Prema riječima autorice Brčić (2020) u Hrvatskoj 90% djece igra određenu vrstu video igra. Video igre potiču djecu na oživljavanje njihove mašte pomoću koje stvaraju nove svjetove i neobične likove, primjerice, postaju super junacima. Uz to, djeca sama kreiraju pravila te imaju priliku učiti igrajući se (Brčić, 2020). Također, ulaženje u virtualni svijet djeci osim zabave, pruža i mogućnost druženja sa svojim vršnjacima (Plenković i sur., 2023). U radu autorice Brčić (2020) koje je provedeno među 630 djece u dobi od 10 do 15 godina na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije, pokazalo se da najveći broj djece, njih 39,4% svakodnevno igra video igre, 31,2% igra 2 do 3 puta u tjednu, a isključivo vikendom igra 29,4% djece. Njih 50% igra video igre manje od jednog sata dnevno, a postoji i rizična skupina djece, njih 4,5% koja slobodno vrijeme provodi igrajući video igre više od tri sata dnevno.

Iz svega navedenog, proizlazi da razvoj tehnologije značajno utječe na način provođenja slobodnog vremena kod djece i mladih. Sve veća uporaba digitalnih medija postaje dominantna aktivnost slobodnog vremena, i to već od najranije dobi djece. Daljnja analiza u kontekstu suvremenih trendova uključuje odnose s obitelji tokom slobodnog vremena djece i mladih.

4.3. Odnos s obitelji u okviru slobodnog vremena

Kao najvažnija dimenzija slobodnih aktivnosti izdvaja se socijalizacijska, što se ističe u radu autora Sedlara i Boneta (2012). Budući da aktivnosti koje djeca provode s roditeljima značajno utječu na njihov socijalni i emocionalni razvoj, u nastavku se analizira način provođenja slobodnog vremena djece unutar njihove obitelji.

U radu autorica Berc i Blažeke Kokorić (2012), iz odgovora 399 majki i 104 očeva djece predškolske dobi iz područja Zagreba o načinu provođenja slobodnog vremena njihovih obitelji saznalo se sljedeće. Najčešće slobodne aktivnosti roditelja sa svojom djecom sastoje se od gledanja televizije, šetnji, zajedničkih odlazaka u goste, izlazaka na društvena i javna događanja, turističkih putovanja i igranja društvenih igara. Pritom, očevi u usporedbi s majkama u prosjeku znatno manje vremena provode s djecom u različitim slobodnim aktivnostima.

Roditelji su mišljenja da im je za kvalitetno provođenje slobodnog vremena s obitelji potrebno više novaca i vremena te veći osobni angažman, kao i pomoć u kući. Naime, roditelji s predškolskom djecom najviše prakticiraju provođenje zajedničkog slobodnog vremena u sklopu obiteljskog druženja, ali važna su im i druženja izvan kuće radi održavanja socijalnih kontakata (Berc i Blažeke Kokorić, 2012). Nadalje, iz intervjuiranja varaždinskih predškolaca i njihovih roditelja, utvrđeno je kako roditelji imaju malo slobodnog vremena budući da prosječno rade 9 sati dnevno. Prisutno je nezadovoljstvo količinom slobodnog vremena kojeg većinom provode sa svojom djecom. Također, kao i u prethodnoj literaturi, majke provode znatno više slobodnog vremena sa djecom za razliku od očeva. Iz iskaza roditelja i djece proizlazi da im je najdraža zajednička aktivnost u slobodno vrijeme vožnja biciklima, dok majke posebno izdvajaju i vožnju koturaljkama kao aktivnost koju preferiraju. Roditelji su uključeni u organizaciju slobodnog vremena svoje djece. No, u manjim je gradovima česta pojava i samoiniciranih igara djece ispred svojih domova, što je rjeđa pojava u većim gradovima (Sedlar i Boneta, 2012).

Nadalje, podaci iz rada autorice Nenadić Bilan (2014) temelje se na uzorku koji obuhvaća 350 roditelja djece koja pohađaju predškolske ustanove u Zadarskoj, Šibensko-kninskoj i Splitsko-dalmatinskoj županiji. Od ukupnog uzorka, njih 22,6% roditelja ima svakodnevno slobodnog vremena za zajedničku igru sa svojom djecom. Za provođenje slobodnog vremena u zajedničkoj igri uglavnom ima vremena 58,9% roditelja, dok uglavnom ili uopće nema vremena 18,6% roditelja. Također, u radu je istaknuto kako postoji moguća povezanost zajedničkog provođenja

slobodnog vremena u igri s materijalnim i stambenim statusom roditelja, što bi značilo da roditelji s boljim materijalnim statusom u igri s djecom provode više vremena. Naime, može se pretpostaviti da zahtjevan svakodnevni ritam roditeljima ne ostavlja dovoljno slobodnog vremena za kvalitetno provođenje istog u igri sa svojom djecom.

Naposljetku, može se zaključiti kako roditelji nerijetko nemaju mnogo slobodnog vremena za kvalitetno provođenja sa svojom djecom. Prepreke tomu mogu biti financijske prirode, čime se naglašava važnost socio-ekonomskih čimbenika prilikom organizacije slobodnog vremena obitelji. Osim obitelji, veliku ulogu u načinu provođenja slobodnog vremena djece i mladih ima i škola. U nastavku će biti opisana uloga škole, a konkretnije značaj izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti u slobodnom vremenu učenika.

4.4. Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti

Škola kao odgojno-obrazovna ustanova značajno utječe na sve aspekte učenikova razvoja. Osim nastave kao njezine temeljne djelatnosti, škola bi trebala preuzeti dio brige i odgovornosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena učenika. Najpoznatiji način čime se postiže aktivno i sadržajno provođenje slobodnog vremena jest organiziranjem izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti (Valjan Vukić, 2016). U daljnjem tekstu slijedi detaljnija analiza važnosti ove teme.

Prije svega, valja ukratko definirati i napraviti distinkciju između pojmova izvannastavne aktivnosti i izvanškolske aktivnosti. Izvannastavne aktivnosti podrazumijevaju okupljanja učenika u njihovo slobodno vrijeme unutar škole, a pri tim je okupljanjima naglasak na kulturno-umjetničkim, sportskim, tehničkim, rekreacijskim i znanstvenim obilježjima. Izvanškolske aktivnosti razlikuju se od izvannastavnih po tome što su organizirane od strane udruga, društva ili organizacija izvan škole (Cindrić, 1992; prema Šulentić Begić i sur., 2021).

Organiziranjem izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti učenicima se pruža mogućnost da prema vlastitim interesima, slobodno odabiru različite aktivnosti te razvijaju osobne potencijale. Uključivanje u izvannastavne aktivnosti dovodi do razvijanja socijalnih kompetencija učenika, poticanja kreativnosti, izgradnje vrijednosti, jačanja osjećaja zajedništva te povezanosti sa školom, a ujedno djeluje preventivno na nastanak i razvoj poremećaja u ponašanju (Valjan Vukić, 2016). U Republici Hrvatskoj izvannastavne su aktivnosti, već četiri desetljeća, obavezne za sve učenike osnovne škole. Međutim, toj se pedagoško-metodičkoj kategoriji nije posvećivalo dovoljno pozornosti (Juričić, 2008). Drugim riječima, na hrvatskim prostorima rijetka su istraživanja koja

se bave odgojno-obrazovnim i organizacijskim aspektima slobodnog vremena u školskom kontekstu (Valjan Vukić, 2016). S tim u vezi, u nastavku će se dati pregled nekih od istraživanja koja se tiču izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti učenika isključivo u 21. stoljeću.

Rad autorice Valjan Vukić (2016) pruža uvid u angažman učenika osnovne škole u izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima kao strukturiranom obliku slobodnog vremena. Rad se odnosi na područje Zadarsko i Šibensko-kninske županije, to jest, uključuje devet škola s tog prostora i uzorak kojeg čini 970 učenika. Naime, postotak uključenosti učenika u izvannastavne aktivnosti koje škola organizira vrlo je nizak budući da njih 65,4% od 970 učenika ne sudjeluje. Za razliku od toga, znatno veći broj učenika (53%) slobodno vrijeme odabire provoditi u radu organiziranih slobodnih aktivnosti izvan škole, primjerice, u organizaciji sportskih klubova, kulturno-umjetničkim društvima, glazbenim školama i sličnim organizacijama. Slobodno vrijeme koje učenici tijekom tjedna izdvoje za izvannastavne i izvanškolske aktivnosti obično varira oko jedan do dva sata tjedno (37,2%), tri do četiri sata tjedno (29,9%) te pet i više sati tjedno (29,9%). Najveći broj učenika (14,9%) slobodno vrijeme provodi sudjelujući u kulturno-umjetničkim izvannastavnim aktivnostima, koje uključuju glazbene, plesne, dramske, literarne, novinarske i estetsko-likovne aktivnosti. Zatim, učenike (13,2%) interesiraju sportsko-rekreativne aktivnosti koje uključuju timske sportove, kao što su košarka, rukomet, nogomet, odbojka, atletika, stolni tenis i badminton. Znanstveno-predmetne aktivnosti odabire manji broj učenika (9,7%), dok se najmanji broj učenika odlučuje za stručno-tehničke, proizvodno-ekonomske te društveno-humanitarne aktivnosti. Ostale aktivnosti koje učenici odabiru prema vlastitim sklonostima u svoje slobodno vrijeme, a nalaze se izvan škole, su crkveni zbor i ministriranje u crkvi, planiranje, škola jahanja i tako dalje (Valjan Vukić, 2016).

Iz analize slobodnog vremena djece i mladih u Hrvatskoj tijekom 21. stoljeća, u kontekstu izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti, valja istaknuti da izvannastavne i izvanškolske aktivnosti imaju važnu ulogu u kontekstu slobodnog vremena, budući da pružaju mogućnost organiziranog i strukturiranog načina njegovog provođenja koje doprinosi razvoju potencijala djece i mladih.

5. PROMJENE U PROVOĐENJU SLOBODNOG VREMENA DJECE I MLADIH

Analizom znanstvene i stručne literature pružen je detaljni uvid u način provođenja slobodnog vremena djece i mladih u hrvatskom kontekstu, fokusirajući se na prošlost i sadašnjost, točnije na 20. i 21. stoljeće. Najprije su analizirani određeni segmenti slobodnog vremena u prošlosti, a nakon toga u današnjici. U daljnjem će tekstu biti uspoređena oba spomenuta razdoblja, s ciljem sagledavanja eventualnih promjena, kao i opisivanja mogućih nedostataka i prednosti u načinu provođenja slobodnog vremena djece i mladih.

Iz analize slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti može se zaključiti da im radne obaveze nisu ostavljale mnogo slobodnog vremena. Radne su obaveze bile neizbježne budući da se nerad smatrao velikom sramotom. U današnje su vrijeme školske obaveze zamijenile radne te se školi pridaje veća pozornost. Djeca i mladi današnjice imaju znatno više slobodnog vremena, što je jasno vidljivo iz brojnih radova koji govore o velikom broju sati provedenih pred ekranima. Također, svoje slobodno vrijeme većinom provode neaktivno, bez ikakvih fizičkih aktivnosti. Stoga se slobodno vrijeme djece i mladih može povezati sa sedentarnim stilom života. Takav je pristup provođenju slobodnog vremena u prošlosti krajnje nezamisliv, budući da su tadašnja djeca i mladi većinu dana provodili brinući se o stoci, radeći na poljima i pomažući u kućanstvu. Drugim riječima, slobodno su vrijeme najčešće provodili na otvorenom, što im nije ostavljalo prostora za neaktivnost.

Što se tiče provođenja slobodnog vremena djece i mladih u okviru obitelji, u oba usporedna razdoblja ističe se nedostatak slobodnog vremena roditelja, čiji su uzrok radne obaveze. Također, u oba usporedna razdoblja očevi provode znatno manje vremena sa svojom djecom za razliku od majki. U prošlosti su se obično igre, zabave i druge aktivnosti slobodnog vremena odvijale među braćom te su djeca bila naučena na takav obiteljski odnos. U današnjici, roditelji su svjesniji potrebe za kvalitetnim provođenjem slobodnog vremena putem zajedničkih obiteljskih aktivnosti. No, iako su svjesniji, kao prepreke tome navode manjak novca, nedostatak vremena i osobnog angažmana. Također, njihova se svjesnost o toj potrebi očituje i u opisanom nezadovoljstvu količinom vremena koje provode u aktivnostima sa svojom djecom. Kada se govori o obiteljskim odnosima u kontekstu slobodnog vremena u prošlosti, literatura se većinom bazira na podacima

iz seoske sredine. No, kao što je istaknuto prilikom analiziranja istog u današnjem kontekstu, pri opisu zajedničkih aktivnosti roditelja sa svojom djecom u obzir treba uzeti razne faktore, poput materijalnog i stambenog statusa.

U današnjem je kontekstu veliki dio slobodnog vremena mladih posvećen korištenju interneta. U prilog tome govori podatak da je dnevno korištenje interneta na uzorku 1500 ispitanika mlade populacije iz cijele Hrvatske 2018. godine prosječno iznosilo 3.49 sati (Gvozdanović i sur., 2019). U skladu s time, važno je istaknuti mogućnost pojave potencijalne ovisnosti o internetu među određenim skupinama mladih. Naime, razvoj interneta započeo je u drugoj polovici 20. stoljeća te se u literaturi koja se bavi slobodnim vremenom na hrvatskim prostorima u prošlosti ne spominje. Od tadašnjih medija najpoznatiji su bili radio, televizija i novine.

Čitanje knjiga jedna je od aktivnosti koja je nekad bila među najzastupljenijim, a u današnje vrijeme spada među najrjeđim aktivnostima slobodnog vremena. Također, u prošlosti se popularna aktivnost slobodnog vremena odnosila na odlaske u kino, međutim, u radovima koji se tiču današnjice ta aktivnost nije spomenuta. Uzrok tome može biti u dostupnosti gledanja videa i filmova na raznim *online* platformama koje djeca i mladi današnjice koriste. Nadalje, aktivnosti koje su se pretežno odnosile na ženski spol, a uključivale su ručni rad, kao što su pletenje i vezivanje, u današnje su vrijeme zapostavljene. Uz to, slušanje radija tijekom slobodnog vremena značajno je opalo. Što se tiče druženja s prijateljima, ta je aktivnost među češćim u oba razdoblja, iako u današnje vrijeme djeca i mladi sve češće s prijateljima komuniciraju putem društvenih mreža. Oblici druženja u prošlosti uključivali su plesove, zabave u okolnim mjestima za blagdane svetaca zaštitnika te okupljanja u kućama. Pritom su glazba i ples bili neizostavni elementi druženja. S druge strane, u današnje su vrijeme mladi više usmjereni na zabavne koncerte te izlaske u noćne klubove.

Kada se govori o aktivnostima slobodnog vremena djece i mladih, valja naglasiti da ono što ostaje nepromijenjenim u oba razdoblja jest da se aktivnosti mladih vezane uz zabavu, razonodu i relaksaciju nalaze na prvom mjestu. Suprotno tome, posljednje mjesto u oba razdoblja zauzimaju umjetničke i druge aktivnosti koje pridonose njihovom osobnom rastu i razvoju. Takve aktivnosti uključuju odlaske u kazalište, posjećivanje umjetničkih izložbi, bavljenje humanitarnim radom i slično.

Analizirajući isključivo igre i igračke, vidljivo je sljedeće. U prošlosti, djeca su kao igračke koristila razne jednostavne materijale koji su bili dostupni u njihovom okruženju, poput kamenja, grana, komadića, papirića, krpica i slično. Tim su pristupom djeca pokazivala visok stupanj samostalnosti, kreativnosti i mašte. U današnje su vrijeme igre postale raznovrsne, no u ovom se radu ističu videoigre kao najčešće korištene. One također potiču djecu na oživljavanje njihove mašte, međutim, valja obratiti pozornost na nedostatak motoričkih i tjelesnih aktivnosti koji se pritom javlja.

Oba analizirana razdoblja u kontekstu slobodnog vremena nose određene prednosti i nedostatke. Iz analize korištene znanstvene i stručne literature, proizlazi da su djeca i mladi u prošlosti svoje slobodno vrijeme provodili puno aktivnije i većinom na otvorenom. Međutim, bili su podvrgnuti autoritetu svojih roditelja koji su odlučivali o njihovim aktivnostima te nisu imali mnogo slobodnog vremena. Nasuprot tome, u 21. stoljeću djeca i mladi imaju više slobodnog vremena, što naglašava važnost poticanja na kvalitetno provođenje tog vremena. Sukladno tome, u dijelu koji se bavi slobodnim vremenom u današnjem kontekstu, istaknute su izvannastavne i izvanškolske aktivnosti koje pružaju mogućnost za kvalitetno provođenje slobodnog vremena. U današnjem su kontekstu mladi pod snažnim utjecajem tehnologije koja dominira njihovim slobodnim vremenom. Iako tehnologija nudi brojne prednosti, nužno je da djeca i mladi kritički pristupaju njenom korištenju, kako bi izbjegli potencijalne negativne posljedice.

6. ZAKLJUČAK

Zaključno, ovaj rad pruža teorijski pregled načina provođenja slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas. Analizirani su odabrani načini provođenja slobodnog vremena u prošlom, kao i u današnjem kontekstu. Iako postoje mnogobrojni načini provođenja slobodnog vremena, analizirani su oni koji su se pokazali najrelevantnijima za ovaj rad. Nadalje, analiziranje razloga poradi kojih je došlo do promjena, u načinu provođenja slobodnog vremena djece i mladih između 20. i 21. stoljeća, prelazi okvire ovog rada te otvara prostor za daljnje analize. U odnosu na 20. stoljeće, 21. stoljeće sa sobom nosi određene promjene. Te su promjene vidljive u količini slobodnog vremena s kojim djeca i mladi danas raspoložu, kao i u prekomjernoj uporabi modernih tehnologija, iz čega proizlazi da su u današnjici dominantne aktivnosti u slobodno vrijeme djece i mladih pasivnog karaktera.

Na samom kraju preostaje pružiti moguće smjernice za kvalitetno provođenje slobodnog vremena djece i mladih u budućnosti. U konačnici, kvalitetno slobodno vrijeme podrazumijeva aktivnosti koje doprinose svestranom razvoju djece i mladih. Budući da se navike od najranije dobi usvajaju unutar obitelji, ona ima važnu ulogu u oblikovanju kulture provođenja slobodnog vremena. Obiteljske aktivnosti poput zajedničkih izleta, vožnje biciklima ili igranja društvenih igara, prvenstveno utječu na djetetov socijalni i emocionalni razvoj. Osim toga, roditelji mogu biti uzorom djeci ukoliko svoje slobodno vrijeme provode u bavljenju aktivnostima kao što su, primjerice, sport ili intelektualno zahtjevnije aktivnosti. Isto tako, roditelji bi trebali biti upoznati s interesima i potrebama svoje djece, kako bi ih mogli poticati da svoje slobodno vrijeme provode u skladu s njima, što posljedično doprinosi razvoju djetetova samopoštovanja i samopouzdanja.

Škola, kao drugi značajni čimbenik odgojnog djelovanja, nudi širok spektar izvanškolskih i izvannastavnih aktivnosti, čime igra važnu ulogu u organizaciji slobodnog vremena mladih. Pritom, važno je da prepoznae sklonosti i želje svojih učenika kako bi ponudu izvanškolskih i izvannastavnih aktivnosti mogla prilagoditi sukladno tome. Uz to, ne bi bilo na odmet da škole u svojim programima uključe edukacije o važnosti tjelesne aktivnosti i odgovornog korištenja interneta, s obzirom na bitnu ulogu tih aktivnosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena djece i mladih u današnjem kontekstu. Kao što se može zaključiti, kvalitetno provođenje slobodnog

vremena obuhvaća aktivnosti koje potiču sveobuhvatan razvoj djece i mladih, pri čemu obitelj i škola imaju ključne uloge u oblikovanju te kulture, posebice u 21. stoljeću.

7. POPIS LITERATURE

1. Badrić, M. i Prskalo, I. (2011). Participiranje tjelesne aktivnosti u slobodnom vremenu djece i mladih. *Napredak*, 152 (3-4), 479-494.
2. Berc, G. i Blažeka Kokorić, S. (2012). Slobodno vrijeme obitelji kao čimbenik obiteljske kohezivnosti i zadovoljstva obiteljskim životom. *Kriminologija & socijalna integracija*, 20 (2), 15-27.
3. Brčić, I. (2020). Utjecaj video igara na djecu. *In medias res*, 9 (17), 2669-2684. <https://doi.org/10.46640/imr.9.17.6>
4. Đuranović, M. i Opić, S. (2016). Aktivnosti učenika u slobodnom vremenu u Sisačko-moslovačkoj županiji (Republika Hrvatska). *Život i škola*, LXII (1), 23-23.
5. Gvozdanović, A., Ilišin, V., Adamović, M., Potočnik, D., Baketa, N., i Kovačić, M. (2019). *Istraživanje mladih u Hrvatskoj 2018./2019.* Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Zagreb.
6. Ilišin, V. (1999). Slobodno vrijeme mladih s posebnim osvrtom na ruralnourbani kontinuum. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, (143), 21-44.
7. Ilišin, V. (2000). Promjene u slobodnom vremenu mladih. *Napredak*, 141(4), 419-429.
8. Janković, V. (1973). *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi.* Hrvatski pedagoško-književni zbor.
9. Jerbić, V. (1970). *Analiza načina života i korištenja slobodnog vremena djece i omladine u Zagrebu u 1968. godini.* Centar za vanškolski odgoj Saveza društava Naša djeca SR Hrvatske.
10. Juričić, M. (2008). Učiteljevo zadovoljstvo temeljnim čimbenicima izvannastavnih aktivnosti. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 54(20), 9-26.
11. Jurišić, I., Puharić, Z., Pavić Šimetin, I., Dikanović, M. i Cvitković, A. (2019). Sjedilačko ponašanje i pojava glavobolja kod školske djece. *Paediatrica Croatica*, 63 (2), 56-61. <https://doi.org/10.13112/PC.2019.9>
12. Kožić, M. (1980). Dječje igre u okolini Zagreba. *Etnološka tribina*, 10 (3), 51-62.
13. Labaš, D., Marinčić, I. i Mujčinović, A. (2019). Percepcija djece o utjecaju videoigara. *Communication Management Review*, 04 (01), 8-27. <https://doi.org/10.22522/cmr20190137>

14. Leček, S. (1997). "Nismo meli vremena za igrati se.." Djetinjstvo na selu (1918-1941). *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 30(1), 209-244.
15. Livazović, G. (2018). *Uvod u pedagogiju slobodnog vremena*. Hrvatska sveučilišna naklada.
16. Miliša, Z. i Milačić, V. (2010). Uloga medija u kreiranju slobodnog vremena mladih. *Riječki teološki časopis*, 36 (2), 571-590.
17. Mlinarević, V. i Gajger, V. (2010). Slobodno vrijeme mladih–prostor kreativnog djelovanja. U J. Martinčić, i D. Hackenberger (ur.), *Međunarodna kolonija mladih Ernestinovo: 2003.-2008., Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem* (str. 43-58). Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
18. Nenadić Bilan, D. (2014). Roditelji i djeca u igri. *Školski vjesnik*, 63 (1-2), 107-117.
19. Pehar-Zvačko, L. (2003). *Slobodno vrijeme mladih ili---*. Filozofski fakultet u Sarajevu.
20. Pejić Papak, P. i Vidulin, S. (2016). *Izvanastavne aktivnosti u suvremenoj školi*. Školska knjiga.
21. Plenković, J. (1997). *Slobodno vrijeme i odgoj*. Filozofski fakultet u Zadru.
22. Plenković, M., Plećaš, M. i Brstilo Lovrić, I. (2023). Videoigre kao socijalizacijski čimbenik: Što kažu roditelji?. *Media, culture and public relations*, 14 (2), 54-67. <https://doi.org/10.32914/mcpr.14.2.1>
23. Pletenac, K., i Breslauer, Ž. (2018). Uloga sporta i slobodno vrijeme mladih. U N. Breslauer, *5. međunarodna konferencija Inovacije, tehnologije, edukacija i menadžment*. Međimursko veleučilište u Čakovcu.
24. Polić, R. (2003). Odgoj i dokolica. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 10(2), 25-37.
25. Pranjić, M. (2015). Autohtoni starorimski odgoj. *Napredak*, 156 (1-2), 169-203.
26. Previšić, V. (2000). Slobodno vrijeme između pedagogijske teorije i odgojne prakse. *Napredak*, 141(4), 403-410.
27. Rajković, M. (2003). Život žene u selima Senjskog bila. *Senjski zbornik*, 30 (1), 539-585.
28. Rosić, V. (2005). *Slobodno vrijeme–slobodne aktivnosti*. Naklada Žagar.
29. Salaj, E. (2018). Usmeni iskazi stanovnika mjesta Sigetac o sjećanjima na mladost. *Pro tempore*, (13), 124-157.

30. Sedlar, A. i Boneta, Ž. (2012). Obiteljsko slobodno vrijeme. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (70), 14-15.
31. Spajić-Vrkaš, V. (1996). Tučepi: odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata. *Naklada MD*.
32. Središnji državni ured za demografiju i mlade. (2021). *Nacionalni programa za mlade za razdoblje 2023. do 2025.* Preuzeto 18.6.2024. s <https://mdu.gov.hr/UserDocsImages/Direktorij%202021/Nacionalni%20program%20za%20mlade%202023.-2025..pdf>
33. Šulentić Begić, J., Begić, A. i Kir, I. (2021). Slobodno vrijeme i glazba: izvannastavne i izvanškolske glazbene aktivnosti učenika u gradu i predgrađu. *Revija za sociologiju*, 51 (2), 203-230. <https://doi.org/10.5613/rzs.51.2.2>
34. Valjan Vukić, V. (2013). Slobodno vrijeme kao "prostor" razvijanja vrijednosti u učenika. *Magistra Iadertina*, 8(1.), 59-73.
35. Valjan Vukić, V. (2016). Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti učenika - višestruke perspektive. *Školski vjesnik*, 65 (1), 33-57.
36. Vene, L. (2008). Djetinjstvo i odrastanje u Podgorju: služenje i dječji rad. *Senjski zbornik-prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 35(1), 257-278.
37. Župančić, M. (1968). Slobodno vrijeme seoske omladine. *Sociologija i prostor*, (22), 67-76.

8. SAŽETAK

Ovaj rad ima za cilj pružiti detaljan uvid u način provođenja slobodnog vremena djece i mladih u prošlosti i danas. Rad se temelji na analizi relevantne znanstvene i stručne literature. Objašnjava se pojam slobodnog vremena i daje se kratki pregled njegova razvoja. Također, opisuje se način provođenja slobodnog vremena djece i mladih na hrvatskom prostoru u 20. i 21. stoljeću. U prošlosti djeca i mladi imali su manje slobodnog vremena za razliku od današnje djece i mladeži. Bili su tjelesno aktivniji, slušali su radio i čitali novine, dok su u današnje vrijeme djeca i mladi zaokupljeni *online* platformama koje su postale sastavnim oblikom provođenja njihovog slobodnog vremena. S ciljem sprječavanja da slobodno vrijeme djece i mladih ne postane besmisleno ili dovede do društveno nepoželjnih ponašanja, važno je poticati djecu i mlade na kvalitetno provođenje slobodnog vremena.

Ključne riječi: djeca, Hrvatska, mladi, pedagogija slobodnog vremena, slobodno vrijeme